

soknak tárgyalása folyamán ismételtan tanúi vagyunk a szerző igényes irodalmi látásmódjának, amely által érdemük szerint kapnak hangsúlyt a lengyelországi tájleírások, ide fűződő magánéletbeni jelek, szépprózai kitérők is.

E könyv szerzőjének jeles törekvése, hogy mindenkor a tények, a források adatainak messzemenő megbecsülésével jusson eredményhez, s eleve tartózkodó legyen a kellően meg nem alapozott feltevésekkel szemben. Összegezve, a Modern Filológiai Füzetek sorozatának újabb méltó darabját üdvözölhetjük e kötetben. A gazdag illusztrációs anyag jól szemlélteti a témakör kevésbé ismert személyi és tárgyi vonatkozásait.

GYENIS VILMOS

Tarnai Andor: Extra Hungariam non est vita . . . (Egy szállóige történetéhez) (Modern Filológiai Füzetek 6.) Budapest, 1969. Akadémiai Kiadó, 108.

A szerző alapvető célja ideológiatörténeti volt: feltárni egy olyan szállóige történetét és a változó korokkal változó jelentését, amely fontos szerepet játszott a magyar „nemzeti” ideológia fejlődésében. Kiindulópontja Szekfű Gyulának a sentenciáról adott értékelése volt, ennek egyre szélesebben kibontakozó cáfolatául ismerjük meg a szállóige igazi életrajzát: a humanista Coelius Rhodiginus alkotta, az ókori (hippokratészi) előzményekre visszamenő és a középkor végi egyetemek diákéletével is összefüggő „nemzeti” jellemtan közkhelyeire és saját tapasztalataira támaszkodva, csiszolt latin nyelvi formában, mintaszerűen alkalmazkodva a műfaj szabályaihoz; a Mátyás-korban itthon ismeretlen volt; hazai — német közvetítőkre visszavezethető — utóélete a XVII—XVIII. században kezdődik, s egy ideig a nem magyar származású polgárosuló értelmiség Hungarus-tudatának vált hatásos kifejezőjévé; a jezsuitákhoz nem volt köze, és a „magyar glóbusz” nacionalista szűkültségének mellékíze csak a XIX. században tapadt hozzá.

Célja megvalósíftásához Tarnai Andor óriási nemzetközi újlatin filológiai és tudománytörténeti anyagot mozgósított, mintaszerű módszerességgel ragaszkodva ahhoz az elvhez, amelyet a hazai eszmetörténeti munkálatok során sajnos még elég kevésbé alkalmaznak, hogy tudniillik az eszmetörténet elsődleges forrásai sohasem a (főleg nemzeti nyelvű) költői és szépprózai művek, hanem a (XVIII. sz.

végéig főleg latin nyelvű) tudományos és tankönyvek, beleértve a teológiai műveket és prédikációkat is. Hogy a vizsgált sententia a maga egyediségében domborodjék ki, teljes joggal bevonta vizsgálati körébe a többi, összefüggő és a „nemzeti” ideológiában fontos szerepre vergődött toposzt, az ország termékenységét, az „igazi” nemesség gondolatát, a művelődés elmaradottsága miatti mentegetőzést, a kereszténység védőbástyáját, a hadi-dicsőségnek közkhelyeit. Természetesen az adott keretek között az utóbbiak bővebb kifejtésére nem maradt hely, azonban a könyv indításaiban, csak jelzesszerűen felvázolt adataiban több monográfiára való anyag lappang. Olyan monográfiáké, amelyek megírása nélkül tapodtat sem mehetünk előre a (csak nemzetközileg művelhető) eszmetörténeti kutatásban, mert e toposzok meghatározó jellegűek a „nemzeti” ideológiák egészére nézve.

Tarnai könyve végén a Hungarus-tudat lassú felbomlását magyar, német, szlovák polgári nemzeti öntudatra szinte tapintható közelbe hozza, szövegösszefüggések elemzéséből vonván le oly tanulságokat, amelyek a pusztá köztörténeti szemlélet elől rejtve maradtak volna. Mint a tudomány más területein, az eszmetörténeti kutatásban is csak a Tarnaihoz hasonló filológiai pontossággal, történeti érzékenységgel és interdiszciplináris kitekintéssel megírt művek segíthetik eloszlatni a részben mesterségesen fejlesztett ködöt, amely a középkelet-európai országok „nemzeti” ideológiájának egyes szakaszait — különösen a XVIII. századit — máig apologetikus sötétségbe burkolja.

SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

История русской литературы XVIII. века. Библиографический указатель. Ленинград, 1968. „Наука” (Ленинградское отд.), 450.

Jelentős hiányt pótol a szovjet irodalomtörténetben a leningrádi Nauka kiadó gondozásában megjelent bibliográfia. A kötet összeállítását a Szovjet Irodalomtudományi Intézet XVIII. századi szekciója végezte V. P. Sztjepanov és J. V. Sztjennnyik vezetésével.

A XVIII. század irodalmának bibliográfiai feldolgozásával sokáig maradt a szovjet irodalomtörténet. Ehhez nagymértékben hozzájárult a század irodalmának sajnálatosan mostoha helyzete az elmúlt két évszázad irodalomtörténetírásában. A XVIII. század csak a XX. század 20-as,